

یادآوری:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب برای محقق ساختن اهداف بلندمدت علمی و پژوهشی خود، در نظر دارد در کنار معرفی نسخه‌های خطی ارزشمند برای تصحیح و چاپ، مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی را نیز معرفی کرده در اختیار محققان و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند قرار دهد. طرح این موضوعات به چند روی ضروری می‌نمود:

۱. در کارهایی که تا کنون در حوزه تصحیح انتقادی متون صورت گرفته است، مصححان کمتر به محتوای اثر توجه کرده‌اند. بسا که محققان و مصححانی دست به تصحیح متنی می‌زنند که چندان به موضوع و محتوای آن واقف نیستند، لذا ارزش‌های علمی و اطلاعات مفید متن چندان که باید کاویده و بازنموده نمی‌شود. از این رو، اهتمام به متن پژوهی به عنوان امری لازم در فرایند تصحیح در اولویت برنامه‌های مرکز قرار گرفت.
۲. یکی از مشکلات دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌ها و استادان ایشان، یافتن موضوع برای نوشتن پایان‌نامه است. شمار دانشجویان علاقه‌مند به تصحیح متن کم نیست، ولی متأسفانه معمولاً متونی برای تصحیح به ایشان معرفی می‌شود که قبلاً تصحیح شده و معلوم نیست تصحیح مجدد آن‌ها وجهی داشته باشد؛ به‌ویژه که غالباً جست‌وجو و ارزیابی دقیقی هم برای شناسایی و گزینش بهترین نسخه‌های آن متن انجام نمی‌پذیرد. از این رو معرفی طرح‌های پژوهشی و نسخه‌های ارزشمند برای تصحیح می‌تواند پشتوانه‌ای باشد برای دانشگاهیان در اولویت‌بندی و انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های تحصیلی.
۳. طرح موضوعات پژوهشی و معرفی نسخه‌های ارزشمند و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده، بدین منظور است که اگر پژوهشگرانی در هر گوشه‌ی این مرز و بوم خواستند بر روی طرح‌های پیشنهادی ما — که در هر شماره مجله تعدادی را معرفی می‌کنیم — کار کنند، مجال کار برای همه به یکسان فراهم باشد. دست مصححان در انتخاب ناشر و چاپ حاصل تلاششان البته باز است.

الف. بایسته‌های تصحیح

۱. فواید السالکین

تصوف (مقامات و مجالس پیران صوفیه)

پدیدآور: اجودهنی / بابافرید شکرگنج

تاریخ نگارش: ۵۸۴ (تاریخ برخی مجالس ثبت شده است)

تعداد اوراق: به اندازه یک کتاب

محل نگهداری: دارای نسخه‌های متعدد

۱۹۵۰م، ص ۶۰) منتشر کرد یاد نمود. او فریدالدین اجودهنی را متوفی ۶۶۴ق در سن ۹۵ سالگی دانست که البته باز تناقض تاریخ‌ها را حل نمی‌کند و باز گویا با دو اثر مواجهیم. این نگارش شایسته بررسی و نشر است.

۲. الرسالة النظامية في العلوم الحسابية

(دفترداری و حساب)

نام اثر: الرسالة النظامية في العلوم الحسابية

پدیدآور: ؟

تاریخ نگارش: چهارشنبه ۲۵ صفر ۶۷۰ ق

تاریخ کتابت: سده هفتم (در عصر مؤلف؛ نسخه اول کتابخانه مرعشی)

تعداد اوراق: ۱۴۳ برگ (نسخه اول کتابخانه مرعشی)

محل نگهداری: کتابخانه مرعشی شماره ۱۱۴۱۷ و ۵۹۹۱ (دو نسخه)

پیشینه آگاهی: این اثر را استاد منزوی در فهرست مشترک

(پاکستان ج ۳، ص ۱۷۶۵ ب) و نیز فهرستواره کتاب‌های فارسی

(ج ۷، ص ۷۱۹-۷۲۰) با اشاره به تمامی نسخه‌های خطی آن

مورد بحث قرار، و دو آغاز برای آن به دست داده است. در

معرفی‌نامه او پدیدآور اثر خواجه فریدالدین مسعود

شکرگنج بابافرید (۶۶۴-۶۶۶ق) دانسته شده و در ادامه

معرفی‌نامه، از اینکه تاریخ برخی مجالس ثبت شده توسط

پدیدآور ۵۸۴ و ۵۸۵ق است سخن رفته است. این موارد

(تاریخ قرن ششمی اثر که در آغاز آن ثبت است و نیز

قیدکردن نام اجودهنی به عنوان مؤلف) در معرفی‌نامه

فهرست‌نگاران کتابخانه مرعشی (ج ۹، ص ۱۳۳) و مجلس (ج ۱۰،

ص ۲۶۹) نیز دیده می‌شود. اگر حدس من درست باشد ما با

دو اثر مستقل که فقط در نام مشابهت دارند مواجهیم و به

هیچ وجه نباید کتاب بابافرید (قرن هفتم) را با کتاب قرن

ششمی اجودهنی خلط کرد. اثر اجودهنی اطلاعات مهمی

از تصوف احتمالاً هند در قرن ششم به دست می‌دهد و

نمونه خوبی از مجالس صوفیانه آن عهد به فارسی است.

استاد سعید نفیسی نیز از نسخه‌ای از این اثر در مقاله خود

راجع به نفیسی کتابخانه رامپور هند که در مجله پیام نو (س

پیشینه آگاهی: از این اثر نفیس که در علم حساب و

دفترداری و در نوع خود (از نظر نگارش به زبان فارسی و

به دست دادن اطلاعاتی در خصوص اصطلاحات این

شاخه به فارسی کهن) فوق‌العاده مهم است و شاید یکی

دو اثر از این نظر با آن قابل قیاس باشند، دو نسخه در

کتابخانه مرعشی باقی است که یکی از آن‌ها فوق‌العاده

نفیس و احتمالاً از عصر مؤلف است. نظم نگارش بر پایه

یک فاتحه و چهار مقاله است به این شرح:

مقاله اول: در تهیه قواعد ارثماتیقی.

مقاله دوم: در تقریر ضوابط علم حساب.

مقاله سوم: در تمهید قواعد علم مساحت.

مقاله چهارم: در تقریر ضوابط جبر و مقابله.
خاتمه: در بیان انواع مسائل نوادر.

۴. رساله در نفس

(حکمت عملی)

نام اثر: رساله در نفس
پدیدآور: ؟

تاریخ نگارش: سده ششم یا کهن‌تر
تاریخ کتابت: ۵۴۸ق

تعداد اوراق: نامعلوم، اما در مجموعه‌ای کهن که کل آن ۳۳ برگ هجده سطر دارد یعنی حدود هفتاد صفحه.
محل نگهداری: کتابخانه ملک، شماره ۳۱۸۳.

پیشینه آگاهی: از این رساله کهن در موضوع نفس که تاریخ کتابت آن بسیار کهن است، یک نسخه منحصر به فرد در کتابخانه ملک نگهداری می‌شود. در فهرست ملک (ج ۶، ص ۲۶۵) اطلاعات زیادی درباره این نسخه به دست نمی‌آید، اما تاریخ کتابت فوق‌العاده کهن آن که در خصوص نسخه‌های فارسی بسیار قابل توجه است باعث می‌شود حتی آن را شایسته چاپ عکسی بدانیم. منزوی از این رساله در فهرستواره و نیز فهرست نسخه‌های خطی فارسی سخنی نگفته است.

۳. قصص الانبیاء

(داستان انبیا)

نام اثر: قصص الانبیاء

پدیدآور: احمد بن محمد ارفنجی

تاریخ نگارش: سده ششم یا حتی پنجم هجری

پیشینه آگاهی و نسخه‌ها: این اثر از کهن‌ترین قصص الانبیاء است که به فارسی نگاشته شده است. از آنجا که از احوال این ارفنجی اطلاع دقیقی در دست نیست، با کمک قرائن باید قدمت اثرش را تعیین کرد. او در خلال کتابش می‌گوید که فقط یک کتاب در این موضوع می‌شناسد که پیش از او نگاشته شده است و همین خود دلیل قدمت آن است. دلیل دیگر قدمت زبانی آن است که در صفحاتی که به عنوان نمونه عرضه می‌شود (از روی نسخه‌ای از اثر که اصل دستنویس آن در کتابخانه مجمع ذخایر اسلامی در قم محفوظ است و عکس آن را من در اختیار دارم) این مسأله کاملاً هویدا است. کهنگی این نگارش و نسبتش به قرن پنجم یا ششم توسط استاد منزوی اعلام شده است (فهرستواره کتاب‌های فارسی، ج ۳، ص ۱۷۳۶-۱۷۳۷).
گفتنی است اغلب نسخه‌هایی که او در این مدخل از فهرستواره معرفی شده است مربوط به قصص الانبیاء بخاری (اثر دیگری در این دسته از نگارش‌ها) می‌باشد و استاد منزوی را خطایی رخ داده است. پس از گردآوری تمامی نسخه‌هایی که از این اثر در ایران در دسترس است و نیز نسخه‌های مهم و قدیم‌تری که در کتابخانه‌های پاکستان و نیز هند و حیانا آسیای میانه وجود دارد می‌توان آن را به عنوان مخزنی غنی از اطلاعات زبانی، اجتماعی و فرهنگی عرضه کرد. از احتمال ارتباط این اثر با تاج الفصص (چاپ آل داود) نیز پیش از بررسی کتاب ارفنجی باید اطمینان یافت.

گزینش

ب. بایسته‌های پژوهش

طرح ۱

تحلیل تشبیهات و استعارات بهاء ولد در معارف

شرح موضوع و روش

بهاء الدین ولد خطیبی، پدر مولانا، از علمای صوفی مشرب و ماتریدی مسلک قرن ششم و هفتم است. از وی کتابی که در واقع حاوی یادداشت‌های پراکنده وی در فواصل مختلف زمانی است بر جای مانده است. این کتاب که با عنوان معارف بهاء ولد شناخته می‌شود، افزون بر آنکه در بردارنده آرا و اندیشه‌های خاص بهاء ولد است، از نظر ادبی نیز شایان توجه است. بهاء ولد در این کتاب از تعبیرات و تشبیهات و استعاراتی استفاده کرده که به جای خود شایان توجه است و روحیات شاعرانه وی را در بیان مفاهیم نظری و عرفانی نشان می‌دهد؛ مانند شکوفه روح، غازه نیاز، خلخال خدمتکاری. در طرح پیشنهادی، معارف به طور دقیق قرائت و تشبیهات و استعارات آن استخراج می‌شود. سپس این تشبیهات و استعارات از حیث وجوه شبه و دیگر جنبه‌های تطبیق مفاهیم نظری بر محسوسات طبقه‌بندی می‌شود.

اهم منابع

بهاء الدین خطیبی بلخی، محمدبن حسین، معارف، به کوشش بدیع‌الزمان فروزانفر، تهران، ۱۳۵۲ ش.

طرح ۲

تصحیح مثنوی هدایة العارفين ابن همام شیرازی

شرح موضوع و روش

ابن همام شیرازی، شاعر صوفی مشرب قرن نهم و دهم و از معتقدان سید محمد نوربخش، مثنوی‌های متعددی سروده که یکی از آنها هدایة العارفين است. این منظومه مشتمل است بر چهار اربعین در شرح احادیث نبوی. هر باب از این منظومه به ترتیب عدد، شامل حدیثی است مطابق با آن عدد. از این مثنوی تنها یک نسخه خطی منحصر به فرد باقی مانده که ضمن نسخه ش ۲۶۵۴ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران محفوظ است. آغاز مثنوی در این نسخه افتادگی دارد. در طرح پیشنهادی، مثنوی هدایة العارفين بر اساس یگانه نسخه شناخته شده آن تصحیح و تحقیق می‌شود.

اهم منابع

دانش پژوه، محمدتقی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۰، ۱۳۴۰ ش، ص ۱۵۲۴ ب.ب.
ابن همام شیرازی، «شرح حدیث حقیقت»، به کوشش سید محمد عمادی حائری، میراث حدیث شیعه، دفتر پنجم، قم، ۱۳۷۹ ش، ص ۲۱۷-۲۱۸.

طرح ۳

مقایسه و تحلیل مفاهیم مشترک در اشعار حسن محمود کاتب و نزاری قهستانی

شرح موضوع و روش

حسن محمود کاتب (سراینده دیوان قائمیات) و نزاری قهستانی (صاحب دیوان اشعار)، دو شاعران اسماعیلی نزاری از اهل خراسان هستند که یکی پیش از هجوم مغول و در عصر اقتدار پیشوایان نزاری می‌زیسته و دیگری پس از هجوم مغول و برافتادن حکومت نزاریان زندگی می‌کرده و اشعار خود را می‌سروده است. در اشعار این دو شاعر بزرگ نزاری، مفاهیم مشترکی در مفاهیم و آموزه‌های اسماعیلی نزاری دیده می‌شود، با این حال به سبب حوادث تاریخی نوع نگاه و تصورات آنان از برخی مفاهیم باطنی گه‌گاه متفاوت است. در طرح پیشنهادی حاضر، مفاهیم دینی و باطنی مشترکی که حسن محمود کاتب و نزاری قهستانی در اشعار خود به کار برده‌اند استخراج و سپس تفاوت نگاه‌های این دو شاعر هم‌مذهب با توجه به عصر تاریخی آنان تحلیل می‌شود.

اهم منابع

حسن محمود کاتب، دیوان قائمیات، تصحیح و مقدمه انگلیسی سید جلال حسینی بدخشانی، تهران، ۱۳۹۰ ش.
نزاری قهستانی، سعدالدین، دیوان، به کوشش مظاهر مصفا، تهران، ۱۳۷۱-۱۳۷۳ ش.

طرح ۴

موافقت‌ها و مخالفت‌های نصیرالدین طوسی با فخر رازی در تلخیص المحصل

شرح موضوع و روش

یکی از آثار کلامی مشهور خواجه نصیرالدین طوسی (ف ۶۷۲ق)، تلخیص و شرح انتقادی وی بر ملخص افکار المتقدمین والمتأخرین امام فخر رازی (ف ۶۰۶ق) است. طوسی در این شرح نخست پاره‌هایی از متن کتاب فخر رازی را نقل می‌کند و سپس به شرح و احیاناً نقد آن می‌پردازد. اهمیت تلخیص المحصل از آن روست که، همانند شرح اشارات، به صورت جزء‌به‌جزء اختلافات فلسفی و کلامی طوسی با رازی را نشان می‌دهد و فرصت بررسی و تحلیل آن‌ها را برای خواننده فراهم می‌آورد. در طرح پیشنهادی حاضر، تلخیص المحصل طوسی به دقت قرائت و کلیه اختلاف نظرهای طوسی با رازی از آن استخراج می‌شود. سپس این موارد با ساختاری منطقی تنظیم و در نهایت بر اساس مبانی کلامی و فلسفی هر یک تحلیل می‌شود.

اهم منابع

محمدبن محمدبن حسن طوسی، تلخیص المحصل، به کوشش عبدالله نورانی، تهران، ۱۳۵۹ ش.